

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

^kitabı^ nesîmî

Editörler
Prof. Dr. Alim Yıldız
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

SİVAS 2019

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Nesîmî Kitabı

ISBN
978-605-7902-30-6

Editörler
Prof. Dr. Alim Yıldız
Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Baskı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Rektörlük Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Rektörlük Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas 2019

SEYYİD NESİMÎ VE TÜRKÇE DÎVÂNİ'NDAKİ MÜZİKAL UNSURLAR

Ahmet Hakkı Turabi*

ÖZET

Ahmed Yesevî hazretlerinin Asya'da mayaladığı "Tasavvufî İrfân" Anadolu'ya gönderdiği talebeleri elinde geliştirmiş ve İslâm Dünyası'nın derdine dermân olmuştur. Zîra her alanın kendi içinde yaşadığı keşmekeşlerle geçen bir dönemin sağa sola savrulan insanlarına Muhammedî iman ve ahlâkın öğretimi vazifesi mutasavvıflarca gerçekleştirilmiştir. Bu eğitim ve öğretim sürecinde muvaffakiyetin sağlanmasındaki en önemli iki unsur mutasavvıflarca kaleme alınan dinî-tasavvufî şiirler ve bu şiirlerin gönüllere tesirine, gönülden gönle aktarımına vâsita olan mûsikî eserleridir. Bu mutasavvıf şairlerin biri olan Hz. Nesîmî'nin şiirleri günümüzde etkisini devam ettirirken, şiirlerinde rastladığımız mûsikî terimleri kendisinin mûsikî ilmine vâkîf olduğuna işaret etmektedir. Bilhassa Abdülkâdir Merâğî gibi Türk Müziği'ne hem teori hem de beste olarak pek çok eser kazandıran bir mûsikîşinâs ile aynı dönemlerde yaşaması, "Bildirinin konusunu mûsikî tarihine ışık tutması açısından daha da önemli bir hale getirmektedir". Çünkü Seyyid *Nesîmî Dîvânı*'ndaki şiirlerin, dönemin mûsikî teorisi, makamları, çalgıları ve formları hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bazı müzikal unsurları ihtiva ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nesîmî Müzik, Nesîmî Mûsikî, Nesîmî Besteler.

GİRİŞ

Genellikle "Nesîmî" mahlâsıyla şiirlerini kaleme alan, bu mahlâsıyla birlikte "Seyyid", "İmâdüddîn" gibi ünvanlarıyla anılan şairin gerçek adı adeta unutulmuştur. Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler* isimli eserinde bazı müelliflerin herhangi bir kaynak göstermeksizin şairin gerçek adının "Ali, Ömer, Muslihüddîn" olduğunu iddia ettikle-

---

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı, ah-turabi@yahoo.com. Not: Bildirinin hazırlanmasındaki önemli katkılarından dolayı doktora öğrencim Fatma Zehra Karışman'a teşekkür ederim.

rini belirtmektedir.¹ Doğum tarihi de net olarak bilinmeyen Nesîmî'nin doğum yeri hakkında Bağdat, Diyarbakır, Tebrîz, Şirâz, Nusaybin, Şirvân gibi çeşitli rivâyetler bulunmaktadır.² Belki de şairin kişisel bilgileri ile ilgili kesin olarak tek söyleyebileceğimiz, yaşadığı dönemin XIV. asrın ikinci yarısıyla XV. asrın yaklaşık ilk çeyreği olduğudur. Bizler için önemi, bıraktığı eserler olduğundan bütün bu bilinmezlikler Nesîmî'nin edebiyat alanındaki değerinde herhangi bir noksanlık meydana getirmemektedir.

Şiirlerinde kullandığı: “gelemem” yerine “gelebilmem”, “demem” yerine “demezem” gibi yeterlik fiilleriyle geniş zamanların olumsuz hallerini ifade tarzından, dilinin Türkçe'nin Oğuz lehçesine yakın olan Âzerbaycan dili olduğu anlaşılan Nesîmî'nin bazı şiirlerinden ve kaynaklarda dile getirilen bilgilerden hareketle Azerbaycan, İran ve civarı, Irak, Suriye, doğu, batı ve güney Anadolu'da yaşamını sürdürdüğü tahmin edilmektedir.³

Bu dönemde bu bölgelerde Celâyirîler, Muzafferîler, Karakoyunlular, Dulkadiroğulları hüküm sürmektedir. Ölüm tarihinde ihtilaf olmakla birlikte⁴ şiirlerinde dile getirdiği ve yaymaya çalıştığı itikâdî görüşleri İslâm'a aykırı bulunarak ulemâ tarafından hakkında idam fetvası verildiği, dönemin Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin fetvayı onayı üzerine Halep'te derisi yüzülmek sûretiyle infaz edildiği konusunda kaynaklar ittifak etmektedir.⁵ Mezarının Fars'a bağlı Zerkân'da olduğunu iddia edenler varsa da Veyis Değirmençay, kaynakların çoğunun Nesîmî'nin Halep'te medfûn olduğu konusunda ittifak ettiklerini aktarmaktadır.⁶

Türkçe, Farsça ve Arapça'ya hâkim olan Nesîmî'nin kasîde, gazel, mesnevî, tercîibent, terkîbibent, murabba, musammat, müstezad, kıta, rubâî ve tuyuğ gibi nazım şekillerinde şiirler yazdığı; kalemini ve dilini inancı doğrultusunda kullanarak Farsça ve Türkçe şiirlerinde büyük oranda Hurûfîlik öğretisine yer verdiği bilinmektedir.⁷

¹ Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Seyyid Nesîmî Divânı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 612, 1000 Temel Eser Dizisi: 118, Ankara 1985, s. I-II.

² Kürkçüoğlu, s. V-VI.

³ Kürkçüoğlu, s. VII, XV.

⁴ Biz ölüm tarihinin 1412-1421 yılları arasında olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü hakkında verilen ölüm fetvasını onaylayan dönemin Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî ez-Zâhirî 1412 yılında tahta çıkmış 1421 yılında vefat etmiştir. (İsmail Yiğit, “Şeyh el-Mahmûdî”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 58-60.)

⁵ Kürkçüoğlu, s. XVII; Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 461; Hüseyin Ayan, *Nesîmî Divânı (Türkçe Divân'ın Tenkitli Metni)*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2014, C. I-II Birleştirilmiş Baskı.

⁶ Veyis Değirmençay, *İmâdüddîn Nesîmî ve Farsça Divânı'nın Türkçe Çevirisi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matbaası, Erzurum 2005, s. XXVIII.

⁷ Değirmençay, s. XXXII.

Dîvân'daki müzikal unsurların taramasını yaparken başvurduğumuz Türkçe Dîvân'ın tenkitli metnini hazırlayan Hüseyin Ayan, Nesîmî'nin edebî kişiliğini iki devreye ayırmaktadır:

1. Fazlullah-ı Hurûfî ile tanışmadan önceki devre. Ayan, Nesîmî'nin bu dönemde geniş bir edebî ve dînî bilgi ile yazdığını kabul ettiği şiirlerinde ifade ve üslûb açısından şairin dilini tutuk bulmakta yani bir fikri bir duyguyu ifade etmekte güçlük çektiğini lirizmi henüz yakalayamadığını hatta mahlâsını bile tam olarak tespit edemediğini belirtmektedir.⁸

2. Hayatının dönüm noktası olan Fazlullah-ı Hurûfî ile tanışmasından sonraki dönem. Bu tanışmadan sonra Nesîmî'nin iç dünyasında büyük bir ferahlığa kavuştuğunu, bunun şiirine de dil ve üslûb açısından yansıdığını söyleyen Ayan, Nesîmî'nin benimsediği inanç unsurlarını dile getirirken insandan, onun yüzünden vücudundan hareketlerinden ilham aldığını, bu devrindeki şiirlerinin hem didaktik hem de lirik mahiyette olduğunu belirtmektedir.⁹ Edebî kişiliği ile ilgili bu tahlilleri yapan Hüseyin Ayan, çağdaşı olan ya da sonraki dönemlerde yaşayan şairlerin bir kısmının edebî bir kısmının da hem edebî hem de itikâdî anlamda ondan etkilediğini; yakın zamanlara kadar tekke şairlerinin onu taklit ettiğini; İran Edebiyatındaki mazmunları Hurûfîlikle mezcederek Türk Edebiyatı'na getirip bunları şiirlerinde kullanmak suretiyle Dîvân Edebiyatının yönünü tayin eden kişinin Nesîmî olduğunu iddia etmektedir.¹⁰

Nesîmî'nin eserleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse Türkçe ve Farsça şiirlerinden oluşan iki dîvânının yanı sıra, kendisine âdiyeti kesinlik kazanmamış olmakla birlikte Hurûfîlikle ilgili iki mensur eserinin bulunduğu bilinmektedir.¹¹

Nesîmî'nin Yaşadığı Dönem'de İslam Dünyası'nda Mûsikî

Nesîmî'nin yaşadığı dönem olan XIV. asırda Türk mûsikîsinin bir önceki asırda olduğu gibi tür bakımından yeni bir oluşum ve gelişim süreci içerisine girdiği, İslâmiyet'in etkisi sonucu tekke müziğinin bu dönemde hızlı bir gelişme gösterdiği kaynaklarda ifade edilmektedir.¹²

⁸ Hüseyin Ayan, *Nesîmî Divânı (Türkçe Dîvân'ın Tenkitli Metni)*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2014, C. I-II Birleştirilmiş Baskı, s. 24.

⁹ Ayan, s. 29, 41.

¹⁰ Ayan, s. 71.

¹¹ Değirmençay, s. LII, LIII.

¹² Kubilay Kolukırcık, *Abdülkâdir Merâğî ve Şerhu'l-Edvâr'ı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 420, Araştırma İnceleme: 94, Ankara 2012, s. 29.

Müzik sistemi olarak ise Nesîmî'nin yaşadığı coğrafyada **Safiyyüddîn Abdülmümin el-Urmevî**'nin tespit ettiği 17'li ses sisteminin kullanıldığı bilinmektedir. XIV. Yüzyıldan XVI. yüzyıl ortalarına kadar İslâm coğrafyasının hem Türk dünyasında hem de ona komşu olan milletlerin nazarî mûsikî çalışmalarında Safiyyüddîn'in sisteminin elden geçirilip aydınlatılmaya çalışıldığını ifade eden Nuri Özcan Huzistan, Fars ve Cibâl bölgelerinde aynı yapıyı benimsemiş olan nazariyecilerin de eserlerinde bu sistemi ele aldıklarını belirtmektedir.¹³

Söz konusu dönem ve coğrafyada müzikle ilgili bilimsel ve teorik problemleri araştırmış en önemli bilgin olarak kabul edilen **Abdülkâdir Merâgî**'nin¹⁴, Safiyyüddîn'in ortaya koyduğu bu sistemi ondan devralarak Türk mûsikîsini Türkistan mûsikî anlayışı geleneklerine daha benzer hale getirmeye çalıştığı görülmektedir.¹⁵ Bestekârlık ve icracılık kabiliyeti ile yaşadığı dönemde dikkat çeken Merâgî müzik teorisyeni olarak bu ilmi hem nazarî hem de amelî olarak ele aldığı birbirini tamamlar nitelikte altı adet mûsikî nazariyatı kitabı yazmıştır: *Câmiu'l-Elhân*, *Makâsıdü'l-Elhân*, *Kenzü'l-Elhân*, *Zübdetü'l-Edvâr*, *Şerhu'l-Edvâr*, *Risâle-i Fevâid-i Aşere*. Bunlar dışında **Cemâleddîn Abdullah el-Mârdînî**'nin *Mukaddime fi ilm-i Kavânîni'l-Engâm* ve onu açıkladığı *Urcûze fi Şerhi'n-Nagamât* adlı eserlerini, **Celâleddin Fazlullah el-Ubeydî**'nin de Urmevî'nin eserlerini ayrı ayrı açıkladığı kitaplarını bu yüzyılda kaleme aldıkları kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁶ Sonuç olarak 14. yüzyılda yaşayan müzik nazariyecilerinin yazdıkları eserlerde hep Safiyyüddîn'in sistemini ele alarak açıklamaya çalıştıkları ve bu sayede daha sonraki yüzyıllarda oluşacak mûsikî ekollerine (Herat, Horasan, Osmanlı gibi) zemin hazırladıkları söylenebilir.

Nesîmî'nin, yaşadığı dönem ve coğrafya göz önünde bulundurulduğunda o bölgede hükümranlık süren Celâyir Devleti'nin ilk birkaç hükümdarına yetişmiş olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan ikinci Celâyir Hükümdarı olan Sultan I. Üveys Bahâdır Han'ın şairliğinin yanında müzik, hat ve resim sanatlarında kendi döneminin önde gelen sanatkârlarından kabul edildiği, müzik sahasında birkaç bestesi olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.¹⁷ Semerkandî *Tezkiretü's-Şuarâ*'sında Sultan I. Üveys

¹³ Nuri Özcan, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul 2015, s. 14.

¹⁴ Nergiz Şâkirzâde, *Azerbaycan ve Türkiye'nin Müzik Kültürleri*, Çev. Tura Aliyeva, Bakü-İzmir 1995, s. 19.

¹⁵ Kolukırık, s. 29.

¹⁶ *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, "11-14. Yüzyıllar Arasındaki Mûsikî", Mehmet Öncel ve Fazlı Arslan, Edt. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 45.

¹⁷ Bülent Yılmaz, *Celâyirliler Kabile-Devlet*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2002, s. 152.

Bahâdır Han'ın mûsikî ve edvâr ilminde eserleri olduğunu dile getirmektedir.¹⁸ Ancak *Tezkiretü'ş-Şuarâ*'nın farklı bir yayınında bu edvârın Sultan Ahmed Bahâdır b. Üveys'e ait olduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Seadet Şihyeva, Seyyid Nesîmî örneğinde hazırladığı bir çalışmada hem şair hem de müzik teorisyeni olduğunu belirttiği Sultan Ahmet Celâyir'e – muhtemelen Sultan Ahmed Bahâdır b. Üveys'i kastederek- ait bir Müzik Risâlesi'nin varlığından bahsetmektedir.²⁰ Nuri Özcan ise Tebrizli hattat **Şehâbeddîn Abdullah Sayrâfi**'nin Safiyyüddîn'in *Kitâbu'l-edvâr*'ını açıkladığı *Hülâsatü'l-efkâr fi ma'rifeti'l-edvâr* adlı bir müzik teorisi eseri hazırladığını ve bunu zamanın Celâyirli Hükümdârı Sultan **Ahmed Bahâdır b. Uveys'e** ithaf ettiğini belirtmektedir.²¹ Burada adı geçen eserde - *Hülâsatü'l-efkâr fi ma'rifeti'l-edvâr* - Safiyyüddîn'in *Kitâbu'l-edvâr*'ının açıklamasını acaba gerçekten hattat Şehâbeddîn Abdullah Sayrâfi mi yapmıştır yoksa o, şerhi yazıya geçiren kişi midir sorusu da akla gelmektedir. Yani bir edvârın varlığı gerçeği ortadadır ancak bunun kime ait olduğuyula ilgili bir ihtilaf söz konusudur. Bu konuda bahsi geçen sultanlardan Ahmed Bahâdır b. Uveys'in de mûsikî biliminde ve mûsikî aletleri konusunda usta olduğu, çok güzel keman çaldığı, kendisine ait birkaç bestesinin bulunduğu, mûsikî biliminin devrin büyük mûsikî âlimi Abdülkâdir Merâgî sayesinde Sultan Ahmed Celâyir döneminde zirveye ulaştığı kaynaklarda belirtilmektedir.²² Merâgî bu dönemde sultanların isteği üzerine 24 zamanlı "darb-ı rebî", 30 zamanlı "devr-i şâhî", 49 zamanlı "darb-ı fetih" usûllerini tertip etmiş, Ramazan ayında her gün birer adet olmak üzere beste türlerinin en zorlarından biri kabul edilen "Nevbet-i müretteb"den 30 adet eser bestelemiştir.²³ Celâyirli sultanların sanata duydukları bu ilgi, bizzat sanatkâr olmaları, sanatkârları saraylarında himâye etmeleri diğer güzel sanatların olduğu gibi mûsikînin de bu dönemki gelişmesinde önemli rol oynamıştır diyebiliriz.

Yine bu dönemde Nesîmî'nin yaşadığı Fars bölgesinde hüküm süren Muzafferîler Devleti'nde de Urmevî'nin sisteminin ele alındığı eserlerin yazıldığı bilinmektedir.²⁴ Bu eserlerden **Hasan Kâşânî**'nin *Kenzü't-Tuhafı*, dö-

¹⁸ Devletşah b. Bahtışah Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Çev. Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 340.

¹⁹ Devletşah b. Bahtışah Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Çev. Necati Lugal, Tercüman Gazetesi, İstanbul 1977, C. 3, s. 370.

²⁰ Seadet Şihyeva, "Klasik Türk Edebiyatında Müsikîye İlişkin Terimler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Ağustos 2018, I, 341.

²¹ Özcan, s. 14.

²² Yılmaz, s. 233.

²³ Nuri Özcan, "Abdülkâdir-i Merâgî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 242.

²⁴ Özcan, s. 15.

nemin mûsikî anlayışı konusunda önemli bilgiler veren, çalgılar ve müzik sistemi hakkında teknik bilgiler sunan, perde isimlerinin zikredildiği bilinen en eski eser olarak tanıtılmaktadır.²⁵

Müziğin teorisinin bu kadar detaylı araştırıldığı ve günümüze ulaşan en eski bestelerin sahibi Merâğî'nin yaşadığı dönemde hayat süren Nesîmî'nin de bu ilmî sanattan bigâne kalacağı elbette düşünülemezdi. Nitekim şiirlerinde tespit ettiğimiz müzikal terimler de Nesîmî'nin derin bir müzik bilgisine sahip olduğunu, aynı zamanda dikkatli bir dinleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Zira çalgı, form ve makam isimlerini yerli yerinde kullanması; bilhassa

*Hasret yaşı her lâhza kılur benzümüzi sâz
Bu perdede bir yâr bize olmadı dem-sâz*

*Uşşâk meyinden kılalı işret-i Nevruz
Tâ **Rast** gele Hüseyinîde ser-âvâz*

*Sen **Çargâhı** lût kıla hüsn-i **Büzürg'i**
Kûçek dehenünden bize iy dilber-i **Şehnâz***

*Zengûle-sıfat nâle kılâm zâri be-**Segâh**
Çün azm-i **Hicaz** eyleye mahbûb-i hoş âvâz*

*Âheng-i **Sıfâhâni** kılur ol nây-i **Irâkî**
Rehâvî yolında yine cânun kıla pervâz*

*Gönlümi **Hisâr** eyledi çü (**Mi**)**berkâ**
Gel olma **Muhâlif** bize iy dilber-i pür-nâz*

*Çün söze gelüp ışk sözün kılsa Nesîmî
Zevkından anun cûşa gelür Sa'di-i **Şirâz**²⁶*

şiiri, bizi günümüzde de bestelenen “kâr” formu için yazdığını düşündürmektedir. “Kâr”, Türk Müziği'nde, bestekârların güçlerini ortaya koydukları en büyük eserler olduğundan çok sanatlı bestelenmelerine ayrı bir itina gösterilmiştir. En büyük kâr bestekârı kabul edilen Abdülkâdir Merâğî'nin bu formdaki eserlerinin güftesi Farsça olduğu için daha sonraki bestekârlar

²⁵ Zeynep Yıldız, “14. Yüzyılda Mûsikî Tasavvuru: Hasan Kâşânî'nin Kenzü't-Tuhaf Adlı Eseri”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, sy. 2, Aralık 2011, I, 88.

²⁶ Ayan, s. 403

ona hürmeten veya onu taklîden genellikle Farsça güfteler kullanmışlarsa da Türkçe güfteli kârlar da az değildir. Kâr güfteleri 4, 6, 8 veya daha çok mısralı olabilir. Bununla birlikte her mısra, içinde geçen makam isminde bestelenmesi âdettendir. Bundan dolayı şairin de müziğe hakimiyeti olması, peş peşe gelen makamların birbiriyle geçiş uyumu olması gerekmektedir. Yukarıdaki şiir, Nesîmî'nin de müzik makamlarına vukûfiyetini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Kâr formu için yazılmış bu tür şiirler, aslında günümüzde unutulmuş "zengûle, müberkâ, muhâlif vb." makamların yapısıyla ilgili bilgi vermese de hangi makama yakın olduklarına ışık tutmaktadır.

Nesîmî Dönemi'ne Kadar Mutasavvıf Şâirler

Ahmed Yesevî, Süleyman Hâkim Ata, Şah İsmail Safevî Hatâyî, Devlet Mehmed Âzâdî, Mahdumkulu, Yunus Emre, Mevlâna Celâleddin Rûmî gibi mutasavvıf şairlerin eserlerinin rehberliğinde ve 14. Yüzyıl'da Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Said Emre; 15. Yüzyıl'da Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 1430), Eşrefoğlu Rûmî, Süleyman Çelebi, Kemal Ümmî, Emir Sultan, Dede Ömer Rûşenî gibi mutasavvıf şairlerin refâkatinde yazan Nesîmî'nin şiirlerinde karşılaştığımız müzikal unsurlar onun sadece tasavvuf değil aynı zamanda müzik sahasına da vukûfiyetine işaret etmektedir.

Nesîmî Dîvânı'ndaki Müzikal Unsurlar

Seyyid Nesîmî Dîvânı'nda²⁷ yer alan gazel, tuyuğ, tercî-i bend, müstezâd, mesnevî, murabba türündeki şiirlerin tamamı müzikal unsurlar açısından tarandığında 51 gazel, 8 tercî-i bend, 4 mesnevî beytinde ve 3 tuyuğda çalgı, makam ya da mûsikîşinas isimleri ve bazı mûsikî terimlerine rastlanmıştır.

1. Çalgılar

Manzûmelerde müzikal unsur bakımından en çok çalgı isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir. Seyyîd Nesîmî'nin yaşadığı dönemde kullanılan sazlar hakkında fikir sahibi olmamıza imkân tanıyan bu sazlardan şiirlerde en çok ismi geçenler sırasıyla keman, çeng, ney, def, tanbur, nefîr, rebab, ud, mey, kudüm, ergânûn, çalpâre ve çeğânedir. Saz isimleri ile ilgili sayısal bilgiler şu şekildedir:

²⁷ Hüseyin Ayan, *Nesîmî Divânı (Türkçe Dîvân'ın Tenkitli Metni)*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2014, C. I-II Birleştirilmiş Baskı.

Kemân	15
Çeng	11
Ney	7
Def	4
Tanbur	2
Nefîr	2
Rebâb	2

Ud	1
Mey	1
Kudüm	1
Erganûn	1
Çâlpâre	1
Çegâne	1

a. Keman

Solo ve orkestra müziğinde kullanılan, geçmişten günümüze değişim ve gelişim içerisinde ulaşan yaylı çalgılardan biridir. Nesîmî şiirlerinde keman sözcüğü 15 defa geçmektedir. Daha çok kaş ve tîr kelimeleri ile birlikte kullanıldığı ve mûsikî aleti olarak anılmadığı görülmektedir.

“Kaşunla kirpigün çün sayd eyledi cihânı
Sayyâd elinde ayruh tîr ü **kemân** gerekmez”
(Gazel 175, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf. 395)

“Tograyan ‘ışkunda oh tek kirpigün tanuk durur
Kaddümi kaş tek **kemân** itmek dilersen itmegil”
(Gazel 227, 9) (Nesîmî Dîvânı, sf. 462)

“Kirpügünden cân-şikâr ohlar düzermişsen meğer
Kaşlarun yâayın **kemân** itmek dilersen itmegil”
(Gazel 228, 9) (Nesîmî Dîvânı, sf. 463)

“Tîr menem **kemân** menem pîr menem civân menem
Devlet-i câvidân menem îne vü âna sığmazam”
(Gazel 270, 14) (Nesîmî Dîvânı, sf. 518)

“Men kavş ile hem **kemân** u tîrem
İy tîr ü **kemân kemân** menem men”
(Gazel 306, 9) (Nesîmî Dîvânı, sf. 561)

“Kaşlarun ile kirpigün kasd ider uşta cânuma
Bagrumı deldi nâvekün tîr ü **kemân** mısın neşen”
(Gazel 319, 6/349,7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 581, 619)

“Cân-ı ‘aşıksan ayâ sîmîn-zenah ebrû-**kemân**
Kim cemâlün Mushafından gönlüm oldı seb’a-hân”
(Gazel 344, 1) (Nesîmî Dîvânı, sf. 614)

“Du-şenbe günü râz-ı dilüm söyledüm âhır
Ol ruhları gül kirpügi oh kaşı **kemâna**”
(Gazel 359, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 630)

“Kirpigün nâvek ohıdur kaşların Çaçı **kemân**
Ugramaz âşıkdan özge şol ohun peykânuna”
(Gazel 366, 9) (Nesîmî Dîvânı, sf. 639)

“Sûretde kirpigündür sehm-i sa’adet el-hak
Ma’nîde kâbe kavseyn iki kaşun **kemânı**”
(Gazel 444, 9) (Nesîmî Dîvânı, sf. 739)

“Kaşunla kirpigün yüzün güninde
Aceb tîr ü **kemân** bi’llâh degül mi”
(Gazel 447, 10) (Nesîmî Dîvânı, sf. 744)

“İy iki âlemde hüsnün bî-nazîr
Fitnelü kaşun **kemandur** gamze tîr
‘Anberîn zülfün tozındandur ‘abîr
Mahşer oldı kopdı hüsnünden nefîr”
(Tuyuğlar 64) (Nesîmî Dîvânı, sf. 812)

“Baş kapup her dem **kemân**-keş kaşlarun
Gönlümi kıldı müşevveş kaşlarun
Urdı cân mülkine âteş kaşlarun
Eyledi ‘aklumu taraş kaşlarun”
(Tuyuğlar 157) (Nesîmî Dîvânı, sf. 830)

“Virmemek dil dil-berün gîsûsına
Sıgmaya ‘âşıklarun nâmûsına
Ser fedâdur fitne-i câdûsına
Cân dahı kurbân **kemân**-ebrûsına”
(Tuyuğlar 263) (Nesîmî Dîvânı, sf. 849)

b. Çeng

Nesîmî Dîvânı’nda “çeng” sazının ismi 11 defa geçmektedir. Farsça bir kelime olan “çeng”, ses teknesi, teller ve tellerin gerildiği bir koldan ibarettir. İki elin parmaklarıyla çalınan çengin kökeni M.Ö. 3000 yıllarına kadar gitmektedir. İlk defa Sümerler’de görülen bu saza her uygarlık farklı isimler

vermiştir. Türk ve İran kaynaklarında çeng olarak anılan bu saz, Batı kaynaklarında “harp/arp” olarak isimlendirilmiştir.²⁸ Kaynaklarda Ahmedoğlu Şükrullah’ın çengin yapısı ve hacmi hakkında bilgi verdiği; Abdülkâdir Merâgî’nin çengi üzerine deri gerilmiş 24 telli bir saz olarak tanıttığı belirtilmektedir.²⁹

Seyyid Nesîmî’nin, şiirlerinde çeng kelimesini hep çalgı aleti anlamında ve yanında ya başka bir enstrüman ya da bir müzik terimiyle birlikte kullandığı görülmektedir.

Nesîmî Dîvânı’nda “çeng” kelimesinin geçtiği beyitler aşağıda yer almaktadır:

“Çün Nesîmî’ye bu Fazl açıldı hidâyet kapusın
Çalunuz çeng ü rebâb ü içelim nukl ü şerâb”
(Gazel 11, 11) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 191)

“Çeng ü def hem ‘ûd u ney ser-mest olup efgân ider
Bu harâbâtun içinde söylenen güftâr mest”
(Gazel 22, 23) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 207)

“Zâhidün mihrâb içinde zikr ü tâ’atdur işi
‘Âşukun mahbûb öninde çeng ü zîr ü bem durur”
(Gazel 103, 5) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 307)

“Getür getür getür ol kâseyi revân-perver
Götür götür götür ol çengi bir nevâ göster”
(Gazel 152, 1) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 372)

“Uşşâk meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng Hüseyinî’de ser-âvâz”
(Gazel 180, 2) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

أنا الحق Çağırır çeng ü def ü ney
Yalancı لا إله إلا يا düşmüş”
(Gazel 204, 5) (*Nesîmî Dîvânı*, sf.432)

²⁸ Neşe Can, *Türk Musikisi’nde Çeng*, MÜSBE Dr Tezi (Dan.: Nuri Özcan), İstanbul 2002, s.1; Ayhan Sarı, *Geleneksel Türk Sanat Müziği Çalgıları*, Çanakkale 1985, s. 117.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarı, s. 116-118. Ayhan Gültaş, “Çeng”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 268-269.

“Altı âvâz on iki perde yegirmi dört şa’ab
Hem rubâb u erganûnam **çeng** ile tanbûrîyam”
(Gazel 242, 22) (Nesîmî Dîvânı, sf. 482)

“Bir perî-peyker nigâr-ı mâh-rûyî sevmişem
Şâhid ü şekl-i harîf-ı **çeng**-i hûrî sevmişem”
(Gazel 283, 1) (Nesîmî Dîvânı, sf. 536)

“Def ü **çeng** ü çegâna nây ü tanbûr
Düzülsün bezmüne zîr ü bem olsun”
(Gazel 310, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 567)

“Hevâda bülbül ü kumrı nevâda **çeng** ü sâz eyler
Tutar âhengini kuşlar kimi zîr ü kimi benden”
(Gazel 347, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf. 617)

“Küllî yir ü gök Hak oldı mutlak
Söyler def ü **çeng** ü ney أنا الحق”
(Mesnevîler 1, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 153)

c. Ney

Dînî mûsikî denildiğinde genellikle zihinlerde ilk beliren enstrümanlardan biri olan bu üflemeli saz Nesîmî Dîvânı’nda “ney” veya “nây” şekliyle 7 defa anılmaktadır. Şimdiki yapısından farklılıklar arz etmekle birlikte ortaya çıkışının milattan önceki yıllara kadar uzandığını belirten kaynaklarda neyin üflemeli çalgıların atası olabileceği ifade edilmektedir.³⁰ Dîvân’da yer aldığı bütün beyitlerde ney saz manasında kullanılmıştır. Bu beyitler şunlardır:

“Çeng ü def hem ‘ûd u **ney** ser-mest olup efgân ider
Bu harâbâtun içinde söylenen güftâr mest”
(Gazel 22, 23) (Nesîmî Dîvânı, sf. 207)

“Âheng-i Sıfâhâni kılur ol **nây**-ı ‘Irâkî
Rehhâvî yolında yine cânım kıla pervâz”
(Gazel 180, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

³⁰ Sarı, s. 204.

أنا الحق Çağırır çeng ü def ü ney

Yalancı لا إله إلا يا düşmüş”

(Gazel 204, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf.432)

“Def ü çeng ü çegâna nây ü tanbûr

Düzülsün bezmüne zîr ü bem olsun”

(Gazel 310, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 567)

“Yine ney figâne geldi ciğeri tutuşdı yandı

Neye uğradı ne gördi bu tehi meyân içinde”

(Gazel 358, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf. 629)

“Mutrib kimi her zerre أنا الحق diyü söyler

İy nâra giriftâr oluban dur yine çal nây”

(Gazel 434, 6) (Nesîmî Dîvânı, sf. 725)

“Küllî yir ü gök Hak oldı mutlak

Söyler def ü çeng ü ney أنا الحق”

(Mesnevîler 1, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 153)

d. Def

Gerek icrâsı gerekse yapılışı açısından değişik özelliklere sahip olduğu bilinen def çalgısının halk müziği, sanat müziği ve dini müzikte kullanılabilecek bir mahiyette olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.³¹ Genellikle tekkelerde “bendir” olarak geçmekle birlikte farklı ilavelerle farklı isimler almaktadır. Günümüzde def, fasıl mûsikîmizde kullanılan zilli küçük ritim sazlarına isim olsa da tasavvufî metinlerde geçen def kelimesinden kasnaklı-derili sade ritim sazı olan ve tekkede kullanılan “bendir” anlaşılmaktadır. *Nesîmî Dîvânı*’nda 4 beyitte yer verilen def hep çeng sazı ile bir arada anılmaktadır. Bu beyitlere aşağıda yer verilmiştir:

“Çeng ü def hem ‘ûd u ney ser-mest olup efgân ider

Bu harâbâtun içinde söylenen güftâr mest”

(Gazel 22, 23) (Nesîmî Dîvânı, sf. 207)

أنا الحق Çağırır çeng ü def ü ney:

Yalancı لا إله إلا يا düşmüş”

(Gazel 204, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf.432)

³¹ Nuri Özcan, “Def”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 85.

“Def ü çeng ü çegâna nây ü tanbûr
Düzülsün bezmüne zîr ü bem olsun”

(Gazel 310, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 567)

“Küllî yir ü gök Hak oldu mutlak
Söyler def ü çeng ü ney أنا الحق”

(Mesnevîler 1, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 153)

e. Tanbur

Tanburun, günümüzdeki şeklini almadan yani 15. yüzyıldan önce uzun saplı, çeşitli şekillerde gövdeli çalgıların genel adı olarak kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir.³² Türk mûsikîsinde yüzyıllardır kullanılan ancak 18.yüzyılda önemli biçim değişiklikleri geçirdiği ifade edilen tanbur, sapındaki perde bağları dolayısıyla müzik uzmanları tarafından Türk mûsikîsi perde sistemini gözle görülür hale getiren ana çalgı olarak kabul edilmektedir.³³ Nesîmî Dîvânı’nda iki defa geçtiği tespit edilen beyitler şunlardır:

“Altı âvâz on iki perde yegirmi dört şa’ab
Hem rubâb u erganûnam çeng ile **tanbûrîyam**”

(Gazel 242, 22) (Nesîmî Dîvânı, sf. 482)

“Def ü çeng ü çegâna nây ü **tanbûr**
Düzülsün bezmüne zîr ü bem olsun”

(Gazel 310, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 567)

f. Nefîr

Boynuzdan yapılan bir müzik âleti olan nefirin, üzerinde perde delikleri bulunmadığı, sadece bir temel ses ve onun birkaç armoniğinin elde edilebilen bir borudan ibaret olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Dîvân’ında 2 beyitte bu çalgıya yer veren Seyyid Nesîmî’nin, nefiri kıyamet günü üfürüleceği kabul edilen sûr anlamında kullandığı görülmektedir:

“İy iki âlemde hüsnün bî-nazîr
Fitnelü kaşun kemandur gamze tîr
‘Anberîn zülfün tozındandur ‘abîr
Mahşer oldu kopdı hüsnünden **nefîr**”

(Tuyuğlar 64) (Nesîmî Dîvânı, sf. 812)

³² Sarı, s. 58.

³³ Fikret Karakaya, “Tambur”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 553-556.

“Çalındı kıyâmetin *nefîri*
İy sağır işitmediün *safiri*”

(Mesnevîler 1, 28) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 156)

g. Rebab

Çalgı tarihçilerinin kökenini Orta Asya iklimine dayandırdığı, deri göğüslü, birkaç teli olan ve yaylı çalgıların ismi olarak kullanılan rebaba adının Araplar tarafından verildiği bilinmektedir.³⁴ Farklı zamanlarda mızrapla çalındığı kayıtlarda yer alsa da günümüzde klasik kemençeyi andıran bir saz olup, başta Mesnevî olmak üzere tasavvufî dîvanlarda neyden sonra ismi en çok zikredilen bir yaylı çalgıdır. Türk, Mısır, Mağrib, Irak, Endonezya, Uygur, Afgan, Pakistan gibi bölgelerde farklı biçim ve isimlerle anılan bu saz *Nesîmî Dîvânı*'nda “rebâb, rubâb” şeklinde gerçek anlamıyla iki beyitte geçmektedir:

“Çün *Nesîmî*'ye bu Fazl açıldı hidâyet kapusın
Çalunuz çeng ü *rebâb* ü içelim nukl ü şerâb”

(Gazel 11, 11) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 191)

“Altı âvâz on iki perde yegirmi dört şa'ab
Hem *rubâb* u erganûnam çeng ile tanbûrıyam”

(Gazel 242, 22) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 482)

h. Ud

Ud kelimesinin ilk defa VII.yüzyıla ait Arapça metinlerde geçtiği bilinmekle birlikte kaynaklar, benzeri bir çalgının ilk defa eski Mısır'da 19-29. Sülâleler Dönemi'nde (m.ö. 1320-1085) yapıldığının tahmin edildiğini belirtmektedir.³⁵ Arap ülkelerinde, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de yüzyıllardır rağbet gören kısa saplı, iri gövdeli bir saz olan ud çalgı anlamında *Dîvân*'da 1 defa geçmektedir:

“Çeng ü def hem '*ûd* u ney ser-mest olup efgân ider
Bu harâbâtun içinde söylenen güftâr mest”

(Gazel 22, 23) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 207)

i. Mey

Kamış, kısıkaç ve gövde olmak üzere üç parçadan oluşan mey, Anadolu'da genellikle Erzurum, Kars, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Muş, Artvin gibi

³⁴ Fikret Karakaya, “Rebab”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 493-494.

³⁵ Fikret Karakaya, “Ud”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 39-41.

bölgelerde sıkça kullanılan nefesli bir çalgıdır.³⁶ Kafkas ülkelerinde farklı isimlerle anılan mey *Nesîmî Dîvânı'*nda saz anlamıyla 1 defa geçmektedir:

“Uşşâk *meyinden* kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng Hüseyinî’de ser-âvâz”

(Gazel 180, 2) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

j. Kudüm

Teknesi bakırdan yapılmış, ağızlarına deri gerilmiş iki tastan oluşan ve zahme adı verilen iki çubukla çalınan kudüm, daha çok mevlevîhânelerde semâ âyinlerinde kullanılan en önemli ritim sazı olarak bilinmektedir.³⁷ Günümüzde âyinler dışındaki müzik icrâlarında da yer alan kudüm *Nesîmî Dîvânı'*nda 1 beyitte geçmektedir:

“Tug u seccâde vü çevkân bâ-çerâg u yâ *kuddiim*
Aslımı kim kıldı di aslımı kandandur digil”

(Gazel 240, 3) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 477)

k. Erganûn

Birkaç özelliğin birleşiminden oluşan mürekkep yapılı tuşlu müzik âleti olan erganûnun kilise orgunun atası olduğu ve Ortadoğu ülkelerinde de kullanıldığı, bu sebeple şâirlerin dîvanlarında bu çalgı ismine de yer verdikleri kaynaklarda belirtilmektedir.³⁸ *Nesîmî Dîvânı'*nda bu çalgı ismi 1 beyitte yer almaktadır:

“Altı âvâz on iki perde yegirmi dört şa’ab
Hem rubâb u *erganûnam* çeng ile tanbûriyam”

(Gazel 242, 22) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 482)

l. Çârpâre

Günümüzde “çalpara” denilen dört parça tahtadan yapılmış rakkas âleti, tahta zil³⁹ olan çârpâre *Dîvân'*da 1 beyitte geçmektedir:

“Çarh haçan *çâr-pâre* çaldı men ana çarh urmadum
Elüme *çâr-pâre* aldum dönmezem *çâr-pâreden*”

(Gazel 299, 12) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 553)

³⁶ Ahmet Serdar Kastelli, *Anadolu Geleneksel Nefesli Çalgıları ve Bu Çalgılar Üzerine Özgün Bağdalar*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Sanatta Yeterlik Tezi, Afyon 2014, s. 26.

³⁷ M. Hurşit Ungay, “Kudüm”, *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 322-323.

³⁸ Lale Hüseyinova, “Türkiye ve Azerbaycan Besteci Yapıtlarında Düşünürler”, *Atatürk Üniversitesi GSF Sanat Dergisi*, sy. 25, Şubat 2016, s. 43.

³⁹ Eyyüb Demir, “Divan Edebiyatında Geçen Musiki Aletleri ve Bunlarla Alakalı Kelimeler”, *Dicle Üniversitesi*, s. 11.

m. Çegâne

Yayla çalınan dört telli bir çalgı olan çegâne *Nesîmî Dîvânı*'nda 1 beyitte yer almaktadır:

“Def ü çeng ü **çegâna** nây ü tanbûr
Düzülsün bezmüne zîr ü bem olsun”

(Gazel 310, 4) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 567)

2. Makamlar

Şiirlerinde geçen makam isimlerinden hareketle aslında Nesîmî'nin müzik bilgisi, döneminde en çok kullanılan ve bizzat sevdiği makamlar hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Zira Seyyid *Nesîmî Dîvânı*'nda çalgılardan sonra en çok makam isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir. Bu makamlar sırasıyla Nevâ, Uşşak, Şehnâz, Hüseyinî, Büzürg, Nevrûz, Rast, Çargâh, Kûçek, Zengûle, Segâh, Hicaz, Isfahan, Irak, Rehâvî, Hisar, Müberkâ ve Muhâlif'tir. Makam isimleri ile ilgili sayısal bilgiler şu şekildedir:

Nevâ	3	Zengûle	1
Uşşak	2	Segâh	1
Şehnâz	2	Hicaz	1
Hüseyinî	2	Isfahan	1
Büzürg	2	Irak	1
Nevrûz	1	Rehâvî	1
Rast	1	Hisar	1
Çargâh	1	Müberka	1
Kûçek	1	Muhâlif	1

Dîvân'da makam isimlerinin zikredildiği beyitler aşağıda yer almaktadır:

a. Nevâ

“Getür getür getür ol kâseyi revân-perver
Götür götür götür ol çengi bir **nevâ** göster”

(Gazel 152, 1) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 372)

“Hevâda bülbül ü kumrı **nevâda** çeng ü sâz eyler
Tutar âhengini kuşlar kimi zîr ü kimi benden”

(Gazel 347, 8) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 617)

“Geh **nevâ** seyrini kılur ‘uşşâk
Büzrügün nağmesin tutar şeh-nâz”

(Tercî-i bend 1/I, 2) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 771)

b. Uşşâk

“**Uşşâk** meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng Hüseyinî’de ser-âvâz”
(Gazel 180, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Geh nevâ seyrini kılur ‘**uşşâk**
Büzügün nağmesin tutar şeh-nâz”
(Tercî-i bend 1/I, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

c. Şehnâz

“Sen çâr-gehi lutf kıla hüsn-i büzürgî
Kûçek dehenünden bize iy dilber-i **şehnâz**”
(Gazel 180, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Geh nevâ seyrini kılur ‘uşşâk
Büzügün nağmesin tutar **şehnâz**”
(Tercî-i bend 1/I, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

d. Hüseyinî

“**Uşşâk** meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng **Hüseyinî**’de ser-âvâz”
(Gazel 180, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Hasta-dil miskin **Hüseyinî** sâ’il olmuş gör ne dir
Bu teheccî kim okursan dersi kandandur digil”
(Gazel 240, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 477)

e. Büzürg

“Sen çâr-gehi lutf kıla hüsn-i **büzürgî**
Kûçek dehenünden bize iy dilber-i **şehnâz**”
(Gazel 180, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Geh nevâ seyrini kılur ‘uşşâk
Büzügün nağmesin tutar şeh-nâz”
(Tercî-i bend 1/I, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

f. Nevrûz

“**Uşşâk** meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng Hüseyinî’de ser-âvâz”
(Gazel 180, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

g. Rast

“Uşşâk meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ **rast** gele çeng Hüseyinî’de ser-âvâz”
(Gazel 180, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

h. Çargâh

“Sen **çâr-gehi** lutf kıla hüsn-i büzürgî
Kûçek dehenünden bize iy dilber-i şehnâz”
(Gazel 180, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

i. Kûçek

“Sen **çâr-gehi** lutf kıla hüsn-i büzürgî
Kûçek dehenünden bize iy dilber-i şehnâz”
(Gazel 180, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

j. Zengûle

“Zenkûule-sıfât nâle kılâm zârî be-se-gâh
Çün ‘azm-i Hicâz eyleye mahbûb-ı hoş-âvâz”
(Gazel 180, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

k. Segâh

“Zenkûule-sıfât nâle kılâm zârî be-**se-gâh**
Çün ‘azm-i Hicâz eyleye mahbûb-ı hoş-âvâz”
(Gazel 180, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

l. Hicâz

“Zenkûule-sıfât nâle kılâm zârî be-se-gâh
Çün ‘azm-i **Hicâz** eyleye mahbûb-ı hoş-âvâz”
(Gazel 180, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

m. Isfahan

“Âheng-i **Sıfâhâni** kılur ol nây-ı ‘Irâkî
Rehhâvî yolında yine cânım kıla pervâz”
(Gazel 180, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

n. Irak

“Âheng-i Sıfâhâni kılur ol nây-ı ‘**Irâkî**
Rehhâvî yolında yine cânım kıla pervâz”
(Gazel 180, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

o. Rehhâvî

“Âheng-i Sıfâhâni kılur ol nây-ı ‘Irâkî
Rehhâvî yolında yine cânım kıla pervâz”
 (Gazel 180, 5) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

p. Hisar

“Gönlümni *hisâr* eyledi bu rûy çü *burka*’
 Gel olma muhâlif bize iy dil-ber-i pür-nâz”
 (Gazel 180, 6) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

q. Müberkâ⁴⁰

“Gönlümni hisâr eyledi *bu rûy-ı müberka*’⁴¹
 Gel olma muhâlif bize iy dil-ber-i pür-nâz”
 (Gazel 180, 6) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

“Gönlümni hisâr eyledi *ber-rûy-ı müberka*’⁴²
 Gel olma muhâlif bize iy dil-ber-i pür-nâz”⁴³
 (Gazel 180, 6) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

r. Muhâlif

“Gönlümni hisâr eyledi bu rûy çü *burka*’
 Gel olma *muhâlif* bize iy dil-ber-i pür-nâz”
 (Gazel 180, 6) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 403)

s. Şur⁴⁴

“Çun “*Şur*”e gelib eşg sözün gıla Nesimi
 Şövgünden anın cuşa gelir Se’diyi-Şiraz”

3. Mûsikîşinaslar

Dîvân’da mûsikîşinas olarak sadece “mutrîb” kelimesi şu 3 beyitte geçmektedir:

⁴⁰ Bu makam ismi nüsha farklılıklarından tespit edilmiştir. (Hüseyn Ayan, s. 403, 6. Dipnot)

⁴¹ Ayasofya nüshası. (Hüseyn Ayan, s. 403, 6. Dipnot)

⁴² Isparta nüshası. (Hüseyn Ayan, s. 403, 6. Dipnot)

⁴³ Beytin bir varyantı da şöyledir:

“Könlümü hisâr eyledi ol rûhi-*mübarka*
 Gəl olma müxâlif bizə ey dilbər-i şahmaz”

İmâdeddin Nesîmî, *Seçilmiş Eserleri*, Haz: Hamit Araslı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1973, s. 73.

⁴⁴ Bu makam beytin farklı varyantında ortaya çıkmıştır: Hamit Araslı, Bakü 1973, s. 73.

“Fursat durur gelün bu gice içelüm meyi
Şem ile **mutrib** ü men ü sen şâhid ü şerâb”
(Gazel 14, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf.194)

“**Mutrib** kimi her zerre أنا الحق diyü söyler
İy nâra giriftâr oluban dur yine çal nây”
(Gazel 434, 6) (Nesîmî Dîvânı, sf. 725)

“İşk-ı Hak irdi **mutrib** ile çü sâz
Nagme Dâvûd ile idüm dem-sâz”
(Tercî-i bend 3/V, 1) (Nesîmî Dîvânı, sf. 796)

4. Diğer Mûsikî Terimleri

Seyyid Nesîmî Dîvânı’nda buraya kadar yer verdiğimiz çalgı, makam, mûsikîşinas isimleri dışında pek çok mûsikî teriminin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Şiirlerinde bu kadar çok müzikal unsura yer vermesi Nesîmî’nin mûsikî ilmine vâkıf olduğunu göstermektedir. Söz konusu mûsikî terimleriyle ilgili sayısal bilgiler şu şekildedir:

Sâz	12	Makâmât	2
Güftâr	8	Makam	1
Âvâz	7	Mûsikî	1
Nevâ	6	Kasîde	1
Nağme	5	Meyân	1
Zîr ü bem	3	Seyir	1
Perde	3	Usûl	1
Nagamât	2	Salâ	1
Âvâze	2	Beste	1
Âheng	2	Zikr	1
Edvâr	2	Şa’ab (Şu’be)	1

Mûsikî terimlerinin geçtiği beyitler aşağıda yer almaktadır:

“Gül yüzün şem’ine uğrar handa bir pervâne var
Hoş devâ-yı sâz ider dâim **nevâ**-yı andelib”
(Gazel 16, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf.197)

“Çeng ü def hem ‘ûd u ney ser-mest olup efgân ider
Bu harâbâtun içinde söylenen **güftâr** mest”
(Gazel 22, 23) (Nesîmî Dîvânı, sf. 207)

“Cennet-i ‘adnun gülistânında bülbüldür dilün
Nagme-i cân-sûzı her dem eylegil tekrâr mest”
(Gazel 22, 32) (Nesîmî Dîvânı, sf. 208)

“Mugtenem ni’metün ile her dil
Men çalaram kuru yire **negamât**”
(Gazel 31, 37) (Nesîmî Dîvânı, sf. 220)

“İşka fenâ-yı mutlak ol geç bu revâk u tâkdan
Ceoher-i lâ-mekân haçan **beste-i** şeş cihât olur”
(Gazel 96, 10) (Nesîmî Dîvânı, sf. 297)

“Dîn ü îmân ü namâz ü hac ü erkân-ı zekât
Bahs ü da’vî-ş şer’at hamu **güftâr** nedür”
(Gazel 102, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 305)

“Sözlerim cümle hakîkatdür özin anlayana
Özini bilmeyene cümle bu **güftâr** nedür”
(Gazel 102, 13) (Nesîmî Dîvânı, sf. 306)

“Zâhidün mihrâb içinde **zîkr** ü tâ’atdur işi
‘Âşukun mahbûb öninde çeng ü **zîr** ü **bem** durur”
(Gazel 103, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 307)

“Hanı Hakkı bilen bir gerçek er kim
Ola togru anun dilinde **güftâr**”
(Gazel 110, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 317)

“Cum’a nemâzına çün şart oldu mısır u câmi’
Şartın bil evvel andan meşruta ayt **salâdur**”
(Gazel 147, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 364)

“Hasret yaşı her lahza kılur benzümüzi **sâz**
Bu **perdede** bir yâr bize olmadı dem-**sâz**”
(Gazel 180, 1) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Uşşâk meyinden kılalı ‘işret-i nev-rûz
Tâ rast gele çeng Hüseyinî’de ser-**âvâz**”
(Gazel 180, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Zenkûule-sifât nâle kılâm zârî be-se-gâh
Çün ‘azm-i Hicâz eyleye mahbûb-ı hoş-âvâz”
(Gazel 180, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“**Âheng-i Sıfâhâni** kılur ol nây-ı ‘Irâkî
Rehhâvî yolında yine cânım kula pervâz”
(Gazel 180, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 403)

“Yazam dir idüm **nâmeyi** ez hûn-ı ciğerden
Töküldi yürek kanı yire dutmadı evrâk”
(Gazel 217, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 449)

“Bu **mûsîkîden** iyi sâmi’ sana ger nesne keşf oldı
Makâmâtın beyân eyle **usûlin** göster **edvârun**”
(Gazel 222, 10) (Nesîmî Dîvânı, sf. 456)

“Eger süsenleyin ebkem degülsen nutka gel söyle
Ki harf ü nokta terkîbi ner yirdendür bu **güftârun**”
(Gazel 222, 11) (Nesîmî Dîvânı, sf. 456)

“Âb ü gül bâ-câm u dil dem-**sâzı** kim kıldı kadîm
Sen neden kıldun tama’ ol dağı kandandur digil”
(Gazel 240, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 477)

“Altı **âvâz** on iki **perde** yegirmi dört **şa’ab**
Hem rubâb u erganûnam çeng ile tanbûriyam”
(Gazel 242, 22) (Nesîmî Dîvânı, sf. 482)

“‘Ayşum tarabum zevk u safât ile neşâtum
Sâz ile **makâmâtum** u sözüüm **nagamâtum**”
(Gazel 246, 11) (Nesîmî Dîvânı, sf. 487)

“Ta seni gördi Nesîmî dir be-**âvâz-ı** bülend
‘İşk ile men âşinâyam ‘akl ile yâd olmuşam”
(Gazel 248, 6) (Nesîmî Dîvânı, sf. 489)

“Def ü çeng ü çegâna nây ü tanbûr
Düzülsün bezmüne **zîr** ü **bem** olsun”
(Gazel 310, 4) (Nesîmî Dîvânı, sf. 567)

“Zülfi uzun **kasîdedür** kimse irişmez ucına
Fikri hatâ dili kısa kîl ile kâle düşmesün”
(Gazel 338, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 608)

“Sır perdesin âgâzını düzdi gönülde **sâzını**
Söyleş diri ise râzını îmân ü dîn buldı bu cân”
(Gazel 340, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 610)

“Hevâda bülbül ü kumrı nevâda çeng ü **sâz** eyler
Tutar **âhengini** kuşlar kimi zîr ü kimi **bemden**”
(Gazel 347, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf. 617)

“Yine ney figâne geldi ciğeri tutuşdı yandı
Neye uğradı ne gördi bu tehi **meyân** içinde”
(Gazel 358, 8) (Nesîmî Dîvânı, sf. 629)

“Arı **güftâr** iy gönül gerçekleriün nutkındadır
Her dili eğride yohdur arı **güftâr** isteme”
(Gazel 371, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 646)

“Kim ki kurbân olmadı ‘ışkında şol ma’şûkanun
Çîn degül da’vîsi anun neylerem **güftârını**”
(Gazel 443, 5) (Nesîmî Dîvânı, sf. 738)

“**Perde** içinde çalınur bir **sâz**
Kim ider ‘ışk **nevâsını** âgâz”
(Tercî-i bend 1/I, 1) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

“Geh nevâ **seyrini** kılur ‘uşşâk
Büzrügün **nagmesin** tutar şeh-nâz”
(Tercî-i bend 1/I, 2) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

“Ârif anlar bu **nagmeniün** remzin
Âşinâ olmayana virmez râz”
(Tercî-i bend 1/I, 3) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

“Lâkin ol nâlenün misâli budur
Zerrelerden işidürem **âvâz**”
(Tercî-i bend 1/I, 7) (Nesîmî Dîvânı, sf. 771)

“Çarhun âgâzın anladur bu sözüüm
Sâz u edvâr ile makâm oldum”

(Tercî-i bend 3/I, 10) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 792)

“Çünkü men bi-nevâ vü kallâşem
Mey-gede içre rind ü evbâşem”

(Tercî-i bend 3/III, 1) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 794)

“İşk-ı Hak irdi mutrib ile çü sâz
Nagme Dâvûd ile idüm dem-sâz”

(Tercî-i bend 3/V, 1) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 796)

“Hakk imiş nutk-ı Hak çü irdi bu gün
Cân u dilden kulaguma âvâz”

(Tercî-i bend 3/V, 11) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 796)

“Munlarun âvâzına âvâzeler
Top toludur şehr içi derâvâzeler”

(Mesnevîler 3, 89) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 165)

“Munlarun âvâzesinde ser-be-ser
Toldı ‘âlem hiç işitmez gûşu ger”

(Mesnevîler 3, 90) (*Nesîmî Dîvânı*, sf. 165)

5. Türk Müziği’nde Nesîmî’nin Bestelenmiş Eserleri

	ESER ADI	BESTEKÂR	MAKAM	USÛL	FORM
1	Alem yüzüne saldı ziyâ Âl-i Muhammed	Sadun Aksüt	Hisarbûselik	Yürük Semâî	İlahi
2	Alem yüzüne saldı ziyâ Âl-i Muhammed	Hüseyin Baba (Karaağaç Şeyhi)	Neveser	Yürük Semâî	İlahi ⁴⁵
3	Âyetinin safhasında gör ne yazmış ol kadim		Hüzzam	Nim Sofyan	İlahi
4	Âyetinin safhasında gör ne yazmış ol kadim	Muallim İsmail Hakkı Bey	Yegâh	Evsat	İlahi
5	Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime		Uşşak	Düyek	Nefes ⁴⁶
6	Çünkü bildik mü'minin kalbinde	Hüseyin Sadettin	Uşşak	Evfer	Durak

⁴⁵ Bu eserin güftesi “Kemter kuluyum ben Ali’nin o şâh-ı keremdir” mısraıyla başlayan ve Hisarbuselik makamında notaya alınmış versiyonu da mevcuttur.

⁴⁶ Bu eserin “Ol melâmet hırkasını kendim giydim eynime” mısraıyla başlayan ve hûzî makamında notaya alınmış versiyonu da vardır.

	Beytullah var	Arel			
7	Çünkü bildin mü'minin kalbinde Beytullah var	Mehmet İhsan Özer	Bestenigâr	Sofyan	İlahi
8	Çünkü bildin mü'minin kalbinde Beytullah var	Şeyhülislam Esad Efendi	Rast	Düyek	İlahi
9	Derdim ondur dokuzunu söyle- mem yâre ben	Bora Uymaz	Hüseyini	Curcuna	Türkü
10	Durman yanalım ateş-i aşka	Bora Uymaz	Nihâvend	Sofyan	İlahi
11	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Çargâh	Sofyan	İlahi
12	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Eviç	Sofyan	İlahi
13	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Hammâmizâde İsmail Dede Efendi	Eviç	Aksak	İlahi
14	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Eviç	Sofyan	İlahi
15	Gel gel yanalım ateş-i aşka	İsmet Olgaç	Hicaz	Düyek	İlahi
16	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Hicazkâr	Aksak	Nefes
17	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Hakan Alvan	Hüseyini	Sofyan	İlahi
18	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Hüseyini	Sofyan	İlahi
19	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Ayhan Altınkuşlar	Nihâvend	Sengin Semâî	İlahi
20	Gel gel yanalım ateş-i aşka		Sazkâr	Sofyan	İlahi
21	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Veysel Dalsaldı	Segâh	Sofyan	İlahi
22	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Mehmet Kemiksiz	Sûzinak	Sofyan	İlahi
23	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Hakan Alvan	Şevkefzâ	Nim Sofyan	İlahi
24	Gönül bir bülbül-i şeydâ öter âheste âheste	Ayhan Altınkuşlar	Nihâvend	Aksak	Şarkı
25	Kişi ki marifette kâmil olağan ol- maz	Osman Akbaş	Nevâ	Düyek	İlahi
26	Pir dîvânına uğradım	Ahmet Hatiboğlu	Uşşak	Raks Ak- sağı	Nefes
27	Yüzün gördüm dedim Elhamdülil- lah		Hüseyinî	Sofyan	Nefes
28	Yüzün nûr-i Hüdâ'dır Yâ Mu- hammed	Aslan Hepgür	Hicaz	Düyek	İlahi
29	Yüzün nûr-i Hüdâ'dır Yâ Mu- hammed	Hakan Alvan	Hicaz	Sofyan	İlahi
30	Yüzün nûr-i Hüdâ'dır Yâ Mu- hammed		Uşşak	Sofyan	İlahi

Türk Müziği'nde Nesîmî güftelerine yapılan bestelerden günümüze ulaşan ve icra edilen 30 beste tespit ettik. Bu besteler arasında 22 ilahi, 5 nefes, 1 durak, 1 şarkı ve 1 türkü formunda beste vardır. Bu durum Nesîmî'ye ait güftelerin Türk Müziği'nde daha çok dînî formlarda bestelendiğini, dolayısıyla Nesîmî'nin daha çok dînî içerikli güftelere sahip olduğuna işaret etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İncelediğimiz Türkçe Dîvânı'nda Nesîmî'nin, şiirlerindeki bazı beyitlerde mûsikî makam isimlerine, çalgı aleti adlarına ve müzikal terimlere yer verdiği görülmüştür. Bunlar, Nesîmî'nin yaşadığı dönemin müzik kültürü hakkında bilgi vermesi açısından bizim için önem arz etmektedir. Bu müzikal unsurların şiirlerde yer alma sıklığı o dönemde mûsikîye verilen önemi de göz önüne sermektedir. Şiirlerde müzikle ilgili sözcüklerin kullanılması edebî açıdan zenginlik olmakla birlikte mûsikî tarihimize de katkıda bulunmaktadır. Velez ki sözlük ya da tevriyeli olarak ikili anlamlarında kullanılmış olsunlar. Nesîmî'de bu kullanımlardan daha çok tevriye görülmektedir. Onun şiirlerinde rastladığımız makam ve âvâze isimleri, müzikal terimler, onları aynı şiirin farklı beyitlerinde belirli bir sırada kullanması, sayısal bilgiler vermesi kendisinin Orta Çağ Doğu müzik tarihi ve teorisi hakkında bilgi sahibi olduğuna işaret etmektedir. Dîvân şairleri içinde mûsikîşinasların olduğu bilinmekle birlikte bu araştırma için taranan kaynaklarda Nesîmî'nin müzikle – az önce bahsi geçen teorik ve tarihi bilgi sahibi olması dışında- icracılık, bestekârlık ya da nazariyatçılık açısından bir iştigâli olduğu ya da hayatta iken herhangi bir eserinin bestelenip okunduğu bilgisine rastlanmamıştır. Nesîmî'nin din ile ilgili olmayan, tasavvufî konulu ya da Hurûfîlik düşüncelerini dile getirdiği şiirlerinde müzikal terimler kullandığı görülmektedir. Bunlardan özellikle din ile ilgili olmayanlardan yola çıkarak müziğin, çalgı aletlerinin o dönemde hangi ortamlarda, ne vesileyle kimler tarafından benimsendiği hakkında bilgi edinilebilmektedir.

Nesîmî'nin yaşadığı dönem ve coğrafyanın mûsikîsi hakkında yapılan araştırma sonucunda daha çok müzik teorisyenleri tarafından nazarî eserler te'lif edildiği, bazı yöneticilerin müzikle ilgilenerek eser bestelediği, mûsikîşinasların sarayda himaye etme adı altında çalıştırıldığı, müziğin genelde sarayda hazırlanan özel mekanlarda ziyafet eşliğinde yöneticilere ve onların misafirlerine sunulduğu anlaşılmaktadır. Bunlar dışında halkın müzikle bilgi ve alâka boyutu, herhangi bir icrâcı, bestekâr ya da sâzende ismi gibi bilgilere ulaşılamamıştır.

Bu sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

Nesîmî, Ahmed Yesevî geleneğini devam ettiren bir mutasavvıf şairdir.

Azerbaycan diliyle yazmaktadır.

Nesîmî, ağırlıklı olarak dînî içerikli şiirler yazmıştır. Şiirlerine yapılan dînî formdaki besteler, bu durumun delilidir.

Nesîmî, müziğe karşı müsbet görüştedir ve onu desteklemektedir. Şiirlerinde müziğin aşkın en güzel tezâhürü ve ifadesi olduğunu ifade etmektedir.

Nesîmî, Türk Müziği bilgilerine vâkıftır. Şiirlerinde kullandığı âvâz, şube, makam ve bunların sayıları hakkında verdiği bilgilerde vukûfiyet açıkça görülmektedir.

Nesîmî, kendi döneminde icra edilen müziğe hâkimdir. Bilhassa çalgılar, hânendeler ve müzik meclislerine dair verdiği bilgiler oldukça önemlidir.

Nesîmî'nin bilhassa içinde birbirine uygun makamları isimleriyle zikrettiği bir şiir tespit edilmiştir. "Kâr-ı nâtık" beste formu için yazdığı düşünülen bu şiiri kuvvetle muhtemel kendi döneminde bestelenmiş ama günümüze bu beste ulaşmamıştır. Bu şiir bestelenmemişi bile olsa, en azından Nesîmî'nin müziğe ve makamlara olan vukûfiyetini göstermektedir.

Nesîmî şiirlerinin dini Türk Mûsikîsi'nde (sünnî tekkelerde) bestelenmiş eserlerinin sayısı, aslında diğer şairlerle kıyaslandığında ne kadar az olduğu görülmektedir. Örnek verecek olursak Yunus Emre'nin şiirlerine 1000'in üzerinde, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin şiirlerine yapılan beste sayısı 300'ün üzerindedir. Bunun en önemli sebebinin Nesîmî'nin dînî görüşlerindeki farklılık ve şathiyyeler olduğunda şüphemiz yoktur.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Yavuz. *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- Ayan, Hüseyin. *Nesîmî Divânı (Türkçe Dîvân'ın Tenkitli Metni)*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2014.
- Can, Neşe. *Türk Musikisi'nde Çeng*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2002.
- Değirmençay, Veyis. *İmâdüddîn Nesîmî ve Farsça Dîvânı'nın Türkçe Çevirisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Matbaası, 2005.
- Demir, Eyyüb. "Divan Edebiyatında Geçen Musiki Aletleri ve Bunlarla Alakalı Kelimeler", (Yayımlanmamış Makale) Dicle Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, s.s. 1-20.
- Hüseyinova, Lale. "Türkiye ve Azerbaycan Besteci Yapıtlarında Düşünürler", *Atatürk Üniversitesi GSF Sanat Dergisi*, sy. 25, Şubat 2016, s.s. 39-50.
- Karakaya, Fikret. "Rebab", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 493-494.
- ....., "Tambur", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 553-556.

- ....., "Ud", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 39-41.
- Kastelli, Ahmet Serdar. *Anadolu Geleneksel Nefesli Çalgıları ve Bu Çalgılar Üzerine Özgün Bağdalar*, Sanatta Yeterlik Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon 2014.
- Kolukırık, Kubilay. *Abdülkâdir Merâğî ve Şerhu'l-Edvâr'ı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 420, Araştırma İnceleme: 94, 2012.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Seyyid Nesîmî Divânı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 612, 1000 Temel Eser Dizisi: 118, 1985.
- Mehmet Öncel ve Fazlı Arslan. "11-14. Yüzyıllar Arasındaki Mûsikî", *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*. Edt. Ahmet Hakkı Turabi. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Özcan, Nuri. "Abdülkâdir-i Merâğî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 242.
- ....., "Def", *DİA*, İstanbul 1994, IX, 85.
- ..... *Türk Mûsikîsi Tarihi*. (Yayınlanmamış Ders Notları), İstanbul: 2015.
- Sarı, Ayhan. *Geleneksel Türk Sanat Müziği Çalgıları*. Çanakkale 1985.
- Semerkindî, Devletşah b. Bahtışah. *Tezkiretü's-Şuarâ*. Çev. Necati Lugal. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- ....., *Tezkiretü's-Şuarâ*. Çev. Necati Lugal. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1977, C. 3.
- Şâkirzâde, Nergiz. *Azerbaycan ve Türkiye'nin Müzik Kültürleri*. Çev. Tura Aliyeva. Bakü-İzmir 1995.
- Şihyeva, Seadet. "Klasik Türk Edebiyatında Mûsikîye İlişkin Terimler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. c. 1, sy. 1, Ağustos 2018, ss. 338-366.
- Ungay, M. Hurşit. "Kudüm", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 322-323.
- Yıldız, Zeynep. "14. Yüzyılda Mûsikî Tasavvuru: Hasan Kâşânî'nin Kenzü't-Tuhaf Adlı Eseri", *İnsan ve Toplum Dergisi*, c. 1, sy. 2, Aralık 2011, s.s 87-109.
- Yılmaz, Bülent. *Celâyirliler Kabile-Devlet*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2002.
- Yıldırım, Yusuf, *Seyyid Nesimi*, Ketebe Yay, İstanbul 2018.

Nesîmî Güftelerine Yapılmış Bazı Beste Örnekleri:

RAST İLÂ HÎ

(Ah Çünkü Bildin)

Usûl : Sofyan

Güfte : Seyyid Nesîmî

Beste : Piyaniist Mimar Esad Efendi

Ah çün ki bil din mü mi nin kal bin de Bey tul
 Ah yıl da bir kez hac ..... o lur sa Kâ be de ey hâ
 lah var Al lah Al lah Bey tul lah var
 ci ger Al lah Al lah ey hâ ci ger
 Ah Ni çün üz zet et me din ol ev de ki Al
 Ah Gir gö nül ler Kâ ..... be si ne ni ce bin hac cul
 lah var Al lah Al lah zik rul lah var
 lah var Al lah Al lah hac cul lah var
 Ah Her ne var â dem de var â dem den
 Ah Ken zi mah fi dir ha kî kat ey ne
 is te Hak kı sen
 si mi eb sem ol
 Ah Ol ma ib li si şa ki â dem de sır rul
 Ah Sır rı nı faş ey le me bu yol da çok güm
 lah var Al lah Al lah sır rul lah var
 rah var Al lah Al lah çok güm rah var

Beytulâh Çetin

NEVE SER İLÂHÎ

(Alem Yüzüne Saldı Ziya)

Usûl : Yürük Semâî

Güfte : Seyyid Nesîmî
Bes te : Karaağaç Şeyhi Hüseyin Baba

Â lem yü zü ne sal dı zi yâ Â li Mu ham med

Sey fin çâk i düp gel di yi ne

Â li Mu ham med Â li Mu ham med

Nâ dan ne bi lir dâ nâ bi lir Â li Mu ham med

Ve sal li â lâ sey yi di nâ

Â li Mu ham med şâ hı ve lâ yet Beytulâh Çelîn

Âlem yüzüne saldı ziyâ Âli Muhammed
Seyfin şâk idüp geldi yine Âli Muhammed
Nâdân ne bilür dâ nâ bilür Âli Muhammed

Ve salli Alâ seyyidînâ Âli Muhammed
Sad Salli Alâ mürşidînâ Şah-ı velâyet

Çün mehdi zuhûr ede nihân kalmaya perde
Şol zalimleri kesse gerek tiğ u teberle
SEYYID NESİMÎ medhin okur şam u seherde

Ve salli Alâ seyyidînâ Âli Muhammed
Sad salli Alâ mürşidînâ şah-ı velâyet

UŞŞAK NEFES

(Ben Melâmet Hırkasını)

Usûl : Sofyan

Güfte : Seyyid Nesîmî
Beste : ?

Ben me lâ met hır ka sı nı ken dim giy dim eğ ni me (saz....
Gâh çı kâ rım gök yū zū ne sey re de rim â le mi
NE Sİ Mİ ye sor du lar ki yâ rin i le hoş mu sun
....) a ru nâ mus şî şe si ni ta şa çal dım ki me ne âh-
gâh i ne rim yer yüz zū ne sey re der a lem be ni âh
hoş o la yım ol ma ya yım o yar be nim ki me ne âh
hay dar hay dar ta şa çal dım ki me ne
hay dar hay dar sey re der â lem be ni
hay dar hay dar o yar be nim ki me ne
(Aranağme)

Beytulâh Çetin

Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime
Âr u nâmus şişesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi
Gâh inerim yer yüzüne seyreder âlem beni

NE Sİ Mİ'ye sordular ki yârin ile hoş musun
Hoş olayım olmayayım o yâr benim kime ne

BÜSELİK NEFES

Devrituran Güfte: Seyyid Nesimi
Beste: Ayşe Başak Harmancı

(Saz...)

§

(1)
(2) ...)

Har i- çin- de bi-ten gon- ce gü-le min- net ey- le-mem

A-ra- bî Far- sı-yi bil- mem di-le min- net ey- le-mem (Saz)

Sı-ra- tı müs- ta-kim üz- re gö-ze- ti-rim Ra-hî- mi

(1) §
(2)

ib- li-sin tâ- lim et- ti-ği yo-la min- net ey- le-mem

⊕ Bir a- ca- yıp der- de düş- tüm her- kes gi- der kâ- rı-na

Har içinde biten gonca güle minnet eylemem
 Arabî Fârisî bilmem, dile minnet eylemem
 Sırat-ı müstakim üzre gözetirim Rahîmî
 İblisin talim ettiği yola minnet eylemem

Bir acaip derde düştüm herkes gider kârına
 Bugün buldum bugün yerim, Hak kerimdir yarına
 Zerrece tamahım yoktur şu dünyânın vanna
 Rızkımı veren Hüda'dır, kula minnet eylemem

Ey Nesimî, can Nesimî ol ganî mihman iken
 Yarın şefaattârım Ahmed-i Muhtar iken
 Cümlerin rızkına veren ol ganî Settar iken
 Yeryüzünün halifesi hünkara, minnet eylemem

HÜSEYNİ NEFES

(Yüzün Gördüm Dedim Elhamdü'llah)

Usûl : Sofyan

Güfte : Seyyid Nesîmî
Beste : ?

Yü zün gör düm de dim el ham dü lil lah
Mü sel sel zül fû nû gör düm mu an ber

Bo yun gör düm o ku dum kul hü val lah
Mu kav ves kaş la rın nes run mi nal lah

Bo yun gör düm o ku dum kul hü val lah
Mu kav ves kaş la rın nes run mi nal lah

(SAZ)

O tuz i ki hu ruf ol du vi sa lîn
NE SÎ MÎ kıl dıy sa bir kat' i töv be

Vi sa lîn dir vi sa lîn dir ey val lah
Na sû hî töv be si tûb tû i lâ l lah

Vi sa lîn dir vi sa lîn dir ey val lah
Na sû hî töv be si Tûb tû i lâ l lah

Baytullah Çetin

Yüzün gördüm, dedim "Elhamdü'llah"
Boyun gördüm, okudum "Kulhüvallah"
Müsel sel züfünü gördüm muanber
Mukavves kaşların "Nasrun minallah"

Otuz iki huruf oldu visâlin
Visâlidir visâlidir eyvallah
NESİMÎ kıldıysa bir kat' i tövbe
Nasûhî tövbesi "Tübtü ilallah"

UŞŞAK NEFES

(Pîr Divânına Uğradım)

Usûl : Raks Aksağı

Güfte : Seyyid Nesîmî
Bes te : Ahmed Hatiboğlu

Pîr dî vâ nı na uğ ra dım Pîr dî vâ nı na uğ ra dım
Gü le gül SEY YİD NE SÎ MÎ gü le gül SEY YİD NE SÎ MÎ

Pî rin dî vâ nı gül dūr gül pî rin dî va nı gül dūr gül
Hak lı ne fes le ri gül dūr hak lı ne fes le ri gül dūr

O tur muş köşk sa ra yı na o tur muş köşk sa ra yı na
Hak o tu rur mih man can la Hak o tu rur mih man can la

Tah tı re vâ nı gül dūr gül tah tı re vâ nı gül dūr gül
Ce mi' i can lar gül dūr gül ce mi' i can lar gül dūr gül

(SAZ) Baytulâh Çetin

Pîr dîvanına uğradım
Pîrin dîvanı güldür gül
Oturmuş köşk sarayına
Tahtrevânı güldür gül

Gülden terâzi tutarlar
Gül alırlar gül satarlar
Gül ile gülü tartarlar
Çarşı pazarı güldür gül

Gülden değirmen döndürür
Yine gülden gül öğrenür
Akar arkı döner çarkı
Bendi pınarı güldür gül

Güle gül SEYYİD NESİMÎ
Haklı nefesleri güldür
Hak oturur mihman canla
Cemi'i canlar güldür gül

NEVA İLÂHÎ

(Kişi ki Mârifette Kâmil Olağan Olmaz)

90

Güfte : Nesîmî
Beste : Osman Akbaş

Usûl : Düyek

Ki ş i ki ma ri fet te kâ mil o la ğ an ol maz
Ş e ri at ta mü kem mel o lan ş ol â dem â dem
Hü ner bâ bin da lâf vur ma sen ey NE SÎ MÎ

O na dâ rı hi dâ yet vâ sıl ol maz (ol maz)
Ta rî kat â le min de gâ fil ol maz (ol maz)
Ö zünö ve ki ş i ler â kil ol maz (ol maz)

O na da rı hi dâ yet vâ sıl ol maz Beytulâh Celim
Ta rî kat â le min de gâ fil ol maz
Ö zünö ven ki ş i ler â kil ol maz

Kişi ki mârifette kâmil (olağan) olmaz
O'na dâr-ı hidâyet vâsıl omaz

Şeriate mükemmel olan şol âdem
Tarîkat âleminden gâfil olmaz

Hüdâya vermegil câhile (sen) devlet
Câhil devlete valla kâil olmaz

Halayık ğussa ile oldu âh ile vây
Gam u ğussada nesne hâsıl olmaz

Hüner bâbında laf vurma (sen ey) NESÎMÎ
Özün öven kişiler âkil olmaz